

Pinigų emigracijos banga

Netylant diskusijoms apie kone penktadalį darbingo amžiaus lietuvių nusinešusią emigracijos bangą, Lietuvos krantus jau skalauja nauja - pinigų emigracijos banga. Šiuo metu iš Lietuvos į svečias šalis kas dieną iškeliauja apie septyni milijonai litų, taigi pinigų klajonės šiais metais kiekvieno neemigravusio lietuvių piniginę palengvins daugiau negu 700 litų. Kodėl iš Lietuvos bėga pinigai, į kieno kišenes jie nugula ir kokį poveikį pinigų migracija turės Lietuvai ateityje?

Jei Lietuvos gyventojai emigruoja į vakarus, tai pinigai – į rytus. Mainais į tolimojo Sibiro platybėse išgaunamus naftos ir dujų išteklius 2010 metais iš Lietuvos į Rusiją iškeliavo 18 milijardų litų. Tiesa, rusiškai meškai pavyko įsiūlyti sūrių už keturis šimtus milijonų litų bei išvilioti dar kelis milijardus litų perpardavus Vakarų Europoje pagamintas transporto priemones bei kitus aukštų technologijų pramonės įrengimus, tačiau bendras pinigų migracijos saldo – minus 11 milijardų litų. Kitaip tariant, prekyba su Rusija kiekvieno Lietuvos kišenę praeitais metais paplonino kiek daugiau negu trimis tūkstančiais litų.

Kita itin populiari pinigų emigracijos kryptis yra Kinija, kuri šiuo metu, atrodytų, įgyvendina dviejų dalių planą: užversti visą pasaulį pigiomis prekėmis bei sukaupti viso pasaulio pinigus. Lietuvoje šiai Rytų Azijos valstybei viskas eina lyg iš pypkės: sėkmingai įgyvendindama vienuoliktąjį penkmečio planą Kinija tiesiog užvertė Lietuvos rinką 7.5 milijardų litų vertės prekėmis, o Lietuva į milžinišką Kinijos rinką sugebėjo eksportuoti prekių vos už tris šimtus milijonų litų. Kone sausu rezultatu pralaimėjusi prekių karą Kinijai, Lietuva per penkerius metus neteko 7.2 milijardo litų.

Turėdama silpnai išvystytą pramonę, Lietuva neturi galimybių pati pasigaminti aukštos technologijos pramonės gaminių, todėl kaip ir kitos periferinės Europos Sąjungos šalys yra priversta juos importuoti iš stiprią pramoninę bazę turinčių Europos valstybių tokių kaip Vokietija, Italija, Olandija, Belgija, Austrija, Suomija, Lenkija, Čekija, Vengrija ar Slovakija. Į kiekvieną iš šių valstybių per septynerius nuo įstojimo į Europos Sąjungą metus iš Lietuvos, mainais į pramonės gaminius, iškeliavo daugiau negu vienas milijardas litų, o bendras prekybos deficitas jau siekia 70 milijardų litų.

Daugiau emigrantų – daugiau pinigų

Tačiau į vakarus emigravę Lietuvos gyventojai dosniai siunčia šiose šalyse uždirbtus pinigus gimtinėje likusiems artimiesiems. Paradoksalu, tačiau didėjanti gyventojų emigracija mažina pinigų emigraciją. Praeitais metais emigrantų perlaidos pasiekė rekordinę 4.1 milijardų litų sumą, kuri sudarė kone ketvirtadalį gaunamų atlyginimų „į rankas“ fondo. Deja, emigrantų perlaidos Lietuvoje nėra linkusios ilgai užsibūti ir arba grįžta atgal į vakarus, mainais į transporto priemones, arba keliauja toliau į rytus, mainais į šių transporto priemonių kurą. Tiesa, atlikdama tarpininko vaidmenį transportuojant energetinius išteklius iš rytų į vakarus bei pramonės gaminius iš vakarų į rytus Lietuva susirenka dalį svečiose šalyse išsibarsčiusių pinigų.

Tačiau pinigų perlaidos ir transporto paslaugos nėra pajėgios pakeisti pinigų migracijos krypties: per dešimt metų iš Lietuvos emigravo 50 milijardų litų arba po 15 tūkstančių iš kiekvieno Lietuvos gyventojų. Tiesa, ekonominio nuosmukio metu drastiškai sumažėjus importinių prekių vartojimui, Lietuvai kuriam laikui buvo pavykę sustabdyti pinigų emigracijos procesą – štai 2009 metais į Lietuvą sugrįžo kone keturi milijardai litų, o 2010 metais – dar du. Tačiau ekonomikai atsigaunant pinigų migracijos kryptis vėl keičiasi Lietuvos nenaudai: per pirmąjį 2011 metų pusmetį iš Lietuvos emigravo jau daugiau negu vienas milijardas litų ir

nors pinigų migracijos mastas dar neprilygsta prieš ekonominį nuosmukį buvusio lygio, kuomet kas metus iš Lietuvos pabėgdavo po 14 milijardų litų, tendencijos rodo, kad ateityje pinigų emigracija tik spartės.

Nesubalansuotas pasaulis

Stebint tokiais pinigų migracijos tendencijas svarbu atsakyti į klausimą kokią gi įtaką pinigų emigracija turi šalies ekonominei raidai? Vertinant iš trumpalaikės perspektyvos, pinigų emigracija toli gražu nėra blogas reiškinys. Juk pinigais alkanu nepamaitinsi, ištroškusio nepagirdysi, o sušalusio nesušildysi, tad pinigų dalinimas į kairę ir į dešinę mainais į naudingas prekes ir paslaugas išties neatrodo labai bloga idėja. Būtent tokią tarptautinės prekybos strategiją naudoja JAV, kasmet „eksportuojanti“ apie pusę trilijono JAV dolerių mainais į energetinius išteklius, automobilius, kompiuterius bei kitas prekes. Europoje panašiomis „gyvenk šia diena per daug nesirūpindamas dėl ateities“ idėjomis vadovaujasi Graikija, Portugalija, Kipras, Ispanija bei Baltarusija - iš šių šalių per metus emigruoja santykinai dar didesnis kiekis pinigų negu iš pačių JAV.

Tačiau ilgainiui tokia strategija gali būti pavojinga, nes pinigus eksportuojančios valstybės ilgainiui tampa vis labiau ir labiau įsiskolinusios. Darant logišką prielaidą, kad skolos negali augti iki begalybės, pinigų emigracija reiškia, kad ateityje neišvengiamai reikės didinti eksportą, mažinti vartojimą arba daryti ir vieną ir kitą. Siekiant padidinti eksportą dažniausiai yra griebiamasi valiutos nuvertėjimo, o vartojimo mažinimui tenka naudoti mažiau populiarią vidinę devalvaciją – diržų veržimąsi mažinant atlyginimus ir kitas išmokas. Neabejotinai, tiek vienos, tiek ir kitos priemonės taikymas daro neigiamą įtaką šalies ekonominei raidai, tačiau nereikia pamiršti, kad ekonomikos nuosmukis veikia būna praeities gyvenimo ne pagal savo kišenę pasekmė, o ne diržų veržimosi laikmečio priežastis.

Nepavykus ar paprasčiausiai nenorint imtis nei vienos iš dviejų alternatyvų, galima pasirinkti kiek ekstremalesnius skolos mažinimo būdus: įjungti spausdinimo mašiną, o jeigu tokios nėra, paprasčiausiai negrąžinti savo skolų. Graikija, kurios užsienio skola yra 200 milijonų eurų arba 13 kartų didesnė negu Lietuvos, negalėjo nuvertinti savo valiutos ir nesugebėjo sėkmingai įvykdyti vidinės devalvacijos, tad jai teko pasirinkti pažadų netesėjimo variantą. JAV, kurios skola užsieniui siekia 2.5 trilijono dolerių, taip pat itin nenoriai mažina savo išlaidas ir yra kur kas labiau linkusi griebtis pinigų spausdinimo mašinos bei vadovautis šūkiu „reikia pinigų – pinigų yra“. Tokios alternatyvos tikrai nežavi valstybių skolintojų: Kinija jau ne kartą pasišvaistė perspėjimais JAV adresu, kad ši garantuotų savo įsiskolinimų vertę, suprask, nebenaudotų pinigų spausdinimo mašinų, o kokią dramą šiuo metu patiria Graikijos vertybinių popierių (nebūtinai vyriausybės) nusipirkę investuotojai galima tik įsivaizduoti.

Kur dėti naftos dolerius?

Taigi panašu, kad norint pasiekti tvarų ekonomikos augimą ir išsaugoti ramų miegą geriausia yra turėti subalansuotus pinigų srautus, tačiau ar tai yra įmanoma? Netolygus energetinių išteklių pasiskirstymas tarp pasaulio valstybių yra kone didžiausia kliūtis balansuojant tarpvalstybinius pinigų srautus. Naftos ir gamtinių dujų turinčios šalys yra tiesiog pasmerktos tapti pinigų importuotojomis, o šių resursų neturinčios – pinigų eksportuotojomis. Pavyzdžiui, Kataras kas mėnesį vienam gyventojui eksportuoja naftos už tris tūkstančius JAV dolerių, tad norėdami subalansuoti tarptautinius pinigų srautus šios šalies gyventojai susidurtų su išties nelengva užduotimi – kaip kas mėnesį užsienyje išleisti tokią išties nemenką pinigų sumą, nekalbant jau apie pinigus, gautus už dujų eksportą. Be to, suprasdami, kad nafta iš žemės amžinai netrykš, Kataro gyventojai noriai taupo pinigus juodai dienai pirkdami išsivysčiusių Vakarų pasaulio šalių vertybinius popierius taip netiesiogiai skolindami pinigus šių šalių vyriausybėms, įmonėms bei gyventojams.

Siekdamos efektyviau valdyti gautus pinigus, dauguma naftą eksportuojančių valstybių įsteigė milžiniško dydžio investicinius fondus. Pavyzdžiui, Jungtinių Arabų Emyratų valstybinių fondų vertė siekia daugiau negu 700 milijardų dolerių, o Norvegija ir Saudo Arabija valdo po pusės trilijono dolerio vertės fondus. Palyginimui, jei Lietuva turėtų sukaupusi tokį fondą, tai galėtų pasistatyti šimtą atominių elektrinių arba mažiausiai penkiasdešimčiai metų atleisti visus gyventojus nuo prievolės mokėti mokesčius. Tačiau didžiausia šių fondų problema yra ta, kad keli šeichai ar samdomi investicinių portfelių valdytojai sprendžia šimtų milijardų dolerių likimą. Šių fondų valdytojai aktyviai perka Italijos, Portugalijos ar net Graikijos vertybinius popierius ne todėl, kad jiems labai patinka šių šalių vyriausybės, o todėl, kad jiems daugiau nelabai yra kur investuoti milžiniško ir nuolat augančio fondo lėšas. Taip šie fondai skatina nepamatuotą Vakarų pasaulio valstybių vartojimą ir perteklinį įsiskolinimą bei prisideda prie pinigų pasiskirstymo disbalanso. Paradoksaliai, išsivysčiusių Vakarų pasaulio šalių gyventojai už energetinius išteklius dalinai atsikaito būtent iš šių fondų pasiskolintais pinigais – reiktų pripažinti, kad skamba ištis keistokai.

Trys pasaulio fabrikai

Tačiau didžiausios pinigų importuotojos šiuo metu vistiek yra ne energetinius išteklius išgaunančios, o pramonės prekes gaminančios šalys. Pasaulio fabriku neretai tituluojama Kinija šiuo metu yra didžiausia pasaulyje prekių eksportuotoja. Ši šalis sėkmingai seka Japonijos pėdomis ir, skatindama pramonės sektoriaus augimą bei dirbtinai mažindama savo valiutos kursą, siekia tapti pirmąja pasaulio ekonomika. Mainais į eksportuotas prekes 2010 metais Kinija papildė savo JAV dolerių kolekciją dar 270 milijardais ir šiuo metu savo užsienio valiutų rezerve jau turi sukaupusi 3 trilijonus dolerių. Be to, Kinija dar valdo apie milijardo dolerių vertės valstybinius investicinius fondus. Šių lėšų su kaupu pakaktų nupirkti visas Japonijos biržoje kotiruojamas įmones arba pastatyti Lietuvoje bent penkis šimtus atominių elektrinių.

Vokietija ir Japonija, mainais į aukštų technologijų pramonės produkciją, 2010 metais papildė savo valiutų rezervus po 160 milijardų dolerių ir pagerino savo pinigų balansą iki atitinkamai 3.1 ir 1.4 trilijono dolerių. Įdomu tai, kad Kinija, Vokietija ir Japonija yra didžiausios energetinių resursų importuotojos pasaulyje, neskaitant JAV, tačiau gaunamas pinigų kiekis už parduotus pramonės gaminius su kaupu atperka energetiniams ištekliams išleidžiamus pinigus, tad bendras prekybos balansas visose šiose šalyse yra teigiamas. Taigi, didžiausi pinigų disbalanso pasaulyje kaltininkai yra didžiosios pramoninės ir energetinius išteklius eksportuojančios šalys.

Pažadų fabrikai

JAV šiuo metu yra neabejotinai pati didžiausia prekių importuotoja bei pinigų eksportuotoja pasaulyje. Praeitais metais iš JAV emigravo net 560 milijardų dolerių, o tai apytiksliai lygu Kinijos, Vokietijos ir Japonijos metiniam pinigų kiekiui prieaugiui. Taigi, galima sakyti, kad JAV suvaržo visą Kinijos, Vokietijos ir Japonijos metinį eksporto perviršį – ištis nemenkas pasiekimas. Vartodama daugiau negu pagamindama, JAV visoms šalims iki pažaliavimo dalina savo pinigus, ant kurių užrašas „in god we trust“ (mes tikime dievu) – skamba kiek keistokai. Tačiau tai, kad JAV yra priversta skolintis iš viso pasaulio nėra taip blogai kaip gali pasirodyti iš pirmo žvilgsnio. Neturėdamos kitos alternatyvos, naftą eksportuojančios ir didžiosios pramoninės šalys yra priverstos savo perteklinius pinigus nebrangiai skolinti JAV. Pavyzdžiui Kinija neinvestuoja į Japonijos įmones ar Lietuvos elektrines, o aktyviai skolina pinigus JAV vyriausybei nors reali šių vertybinių popierių grąža šiuo metu yra neigiama. Skamba kiek absurdiškai, tačiau šiuo metu Kinija iš tiesų net šiek tiek primoka JAV už galimybę paskolinti savo itin gausius valiutų rezervus. Turinti unikalią galimybę itin pigiai pasiskolinti didelius kiekius pinigų, JAV puikiai atlieka pasaulio bankininko funkciją perskolindama pasiskolintas lėšas kitoms šalims. Gana neblogas šio proceso pavyzdys yra Lietuvos

vyriausybės platinamos JAV dolerių obligacijos. Beje, pasaulio bankininko veikla taip pat gana sėkmingai užsiima Šveicarija, Jungtinė Karalystė bei jau minėta Japonija.

Kur kas prastesnė padėtis yra toms šalims, kurios gyvena ne pagal savo kišenę, bet negali pasigirti nei dideliais energetinių išteklių klodais, nei stipria pramone, nei dideliu investuotojų pasitikėjimu. Tokios šalys neišvengiamai kaupia užsienio skolos kuprą, kuri anksčiau ar vėliau nustos didėti sukeldama neigiamą poveikį tų šalių ekonomikoms. Ypač nemažai nerimo kelia silpną pramoninę bazę turinčių Europos Sąjungos šalių užsienio skolos dinamika ir augantys skirtumai tarp centrinių ir periferinių Europos Sąjungos valstybių užsienio įsiskolinimo lygių. Štai Ispanijos užsienio skola per pastaruosius dešimt metų padidėjo beveik 6 kartus: nuo 160 iki 930 milijardų eurų, o Graikijos, Portugalijos ir Prancūzijos atitinkamai išaugo apie tris kartus iki maždaug 200 – 250 milijardų. Kai kitos šalys augino savo įsiskolinimus užsieniui, į Vokietiją per pastaruosius dešimt metų papildomai imigravo vienas milijardas eurų. Kitos stiprią pramoninę bazę turinčios šalys, tokios kaip Olandija, Belgija, Austrija, Italija ar Skandinavijos šalys sugebėjo suvaldyti pinigų emigraciją. Žvelgiant į ateitį, toks Europos Sąjungos išsibalansavimas pareikalaus ištis nemažai pastangų tiek iš besiskolinančiųjų tiek iš skolinančių šalių. Siekiant išsaugoti euro zoną šioms šalims liks tik du variantai: arba vykdyti socialiai skausmingą ir nepopuliarią vidinę devalvaciją, arba visoms šalims bendromis jėgomis pasidalinti susikaupusių skolų našta.

Du kartus ant to paties grėblio

Lietuva, neturėdama bei naftos ar dujų telkinių, nei stiprios pramonės, nei pretenduojanti tapti pasaulio finansų centru, atrodytų, yra bejėgė prieš atsiritančią antrąją pinigų emigracijos bangą. Tačiau naują emigracijos bangą į krantą atpūtė nauji vėjai, tad iš tiesų galbūt visgi nereikės du kartus lipti ant to paties augančios užsienio skolos ir vidinės devalvacijos grėblio. Mažai tikėtina, kad artimiausiu laiku Lietuvoje bus atrasti nauji naftos telkiniai ar kaip grybai po lietaus pradės dygti naujos naftos perdirbimo, trąšų ar automobilių gamyklos, tačiau pastangos siekiant sumažinti priklausomybę nuo importo turėtų duoti apčiuopiamų rezultatų. Visų pirma, daugiau dėmesio turėtų būti skiriama atsinaujinančių energetinių išteklių naudojimui, pradėdant vėjo ar biomasės ir baigiant hidroenergija. Taip pat reikėtų mokestinėmis priemonėmis skatinti mažesnį vartojimo prekių ir didesnį investicinių prekių importą. Prekės skirtos plėsti gamybinius įrengimus ar tobulinti gamybos technologijas ilgainiui daro teigiamą įtaką šalies ekonominei raidai, taip pat ir pinigų srautams. Šioje vietoje Lietuva galėtų imti pavyzdį iš Japonijos ir kitų Pietryčių Azijos šalių ir aktyviau remti patentų bei licencijų įsigijimą, o ne gaišti laiką kiekvienu atveju stengiantis iš naujo atrasti lietuvišką dviratį. Gyventojai taip pat turėtų būti skatinami daugiau investuoti į savo bei savo vaikų mokslą bei profesinį tobulėjimą, o „investicijų“ į prabangius, daug kuro ryjančius automobilius turėtų būti kiek galima mažiau, nes tokie pirkiniai suduoda trigubą smūgį ekonomikai: mokestis už patį automobilį padidina prekybos deficitą su vakarais, mokestis už kurą – prekybos deficitą su rytais, ir trečia – išleisti pinigai neįsilieja į vidaus rinką ir neskatina vidaus gamybos. Viešasis sektorius taip pat galėtų daugiau investuoti į atvirų užsienio prekybai sektorių infrastruktūrą, tuo palengvindamas mūsų eksportuotojų dalią.